

MATEJ BEL - PEDAGÓG

1. ÚVOD

1.1 Úvod do problematiky

Matej Bel bol známy ako vynikajúci pedagóg, "obnovovateľ a budovateľ škôl". Súčasníci ho nazývali *litterator celeberrimus*¹. Hoci aktívnym učiteľom bol len jedno desaťročie (neskôr funkciu pedagóga vykonával v kontexte mnohostranných mimoškolských aktivít, napr. vedeckých), predsa ho z hľadiska uhorských pomerov možno označiť aj za výnimočný pedagogický fenomén. Do akej miery ovplyvnila pedagogickú činnosť Mateja Bela jeho pietistická spiritualita?

1.2 Hypotézy a metóda práce

Vychádzajúc z možností biografickej metódy sa v našom príspevku pokúsime nájsť odpoveď na tieto otázky. Jeho nóvum bude spočívať v netradičnom pohľade na Mateja Bela - ako na pedagóga, ktorý bol tým, čím bol, práve vďaka jeho pietistickému duchovnému zameraniu. Pri overovaní tejto hypotézy sme siahli po nepriamej, ale aj priamej historickej metóde: okrem štúdia fondov o M. Belovi (náučných slovníkov, encyklopédií, historických bibliografií a monografií) sme analyzovali tiež pramenné historické pomôcky - rukopisné a tlačene práce M. Bela ako aj archívne pramene. Pri induktívnom a deduktívnom spracovávaní faktov sme vychádzali z fondov umiestnených na Slovensku (viď príloha č.2).

2. PEDAGOGIKA PIETIZMU - POJMY A CHARAKTERISTIKA

2.1 Pietizmus

Pietizmus, pochádzajúci predovšetkým z Nemecka a čiastočne aj anglosaských krajín, bol kresťanským duchovným hnutím, ktoré chcelo nielen znútorniť kresťanský náboženský život a vrátiť sa k osobne prežívanej dôvere v Boha, ale zároveň podať svedectvo o tejto viere v každodennom etickom konaní.

Pietizmus spolu s racionalizmom patrí k najvýznamnejším filozoficko-vzdelanostným a duchovným smerom konca 17. a 18.st., hoci o jeho priamom vplyve možno hovoriť len v protestantskej časti obyvateľstva Uhorska a aj to za nie veľmi priaznivých podmienok pre rozvoj, nakoľko pietistické zásady boli v protiklade s vieroučnými ortodoxnými pod vedením Daniela KRMANA. Napojenie pietizmu na životný realizmus a racionalizmus môžeme sledovať cez jeho obdiv filozofov, ako boli J. LOCKE a R. DESCARTES.ⁱⁱ V skutočnosti M. Bel vo svojej pedagogickej činnosti posilňoval racionalistické prvky a prispel ku neskoršiemu prechodu slovenského pietizmu do vyhranenejšej formy slovenského osvietenectva, ktoré sa na Slovensku rozvinulo v 2. pol. 18.st.

Svojimi zásadami vystupoval proti scholastickej filozofii, ortodoxnosti a scholastickej teológii a ich rigidizmu.

Pietizmus kladie dôraz na aktívnu, praktickú nábožnosť ľudí so silnejším dôrazom na *cit* (podpora zážitku z osobitnej Božej milosti a obrátenia sa). Vzťah k Bohu nie je len teoretický, ale sa presúva do vôle a citov, kladie dôraz na etickú stránku vecí a je orientovaný *prakticky*. Predstavuje tak živé a aktívne kresťanstvo, v ktorom sa spája hlboká spiritualita s rozvojom rozumu (múdrosťou) a ich aplikácia v praxi. Etické cnosti sa predstavujú ako praktické a prístupné všetkým ľuďom. Odmieta celú antickú etiku (ARISTOTELA), aj modernú tzv. filozofickú etiku a stotožňuje sa s princípmi LUTHEROVEJ kresťanskej morálky: Boha sa máme nadovšetko báť, milovať ho a s ním sa stotožniť.

Tento prístup sa potom explicitne prejavuje v spojení duchovných a svetských snáh po reforme v spoločnosti (pedagogicko-hospodársky-sociálnej) . Naša pozornosť bude zameraná na oblasť prevažne pedagogickú.

2.2 Pedagogika

Pedagogiku by sme mohli definovať ako vedu zameranú na fenomén výchovy,ⁱⁱⁱ teoreticky rozpracúvajúcu všetky jeho dimenzie - ciele tohto diania, vplyv procesu učenia sa na výchovný proces, sociálnu interakciu prebiehajúcu v rámci výchovného procesu, jeho začlenenie do širšieho spoločenského rámca, pozornosť venujúcu aj jeho didaktickej stránke. Vzhľadom na tému našej úvahy a tiež na objektivitu historických a historiologických faktov, ktoré sme dokázali identifikovať, detailnejšie sa zameriame na nasledujúce dimenzie výchovy:

- dimenzia *teleologická* (ciele pietistickej pedagogiky);
- dimenzia *didaktická* (zahrňujúca obsah výučby a didaktické zásady, metódy, formy a prostriedky);
- a dimenzia *spoločensko-inštitucionálna* (začínajúc od interakcie medzi učiteľom a žiakom).

K ich charakteristike sa pokúsime prísť systémovo (kap.č.3) - t. j. v rámci týchto dimenzií charakterizujeme *základné* (cieľ, žiak, obsah) a *dynamizujúce* elementy (učiteľ, didaktické zásady, metódy, formy, manažérske prostriedky), ako ich uvádza K. LÁSZLO,^{iv} a tiež niektoré ich vzťahy.

2.3 Princípy pietistickej pedagogiky

Pietistická pedagogika predstavuje eklektický pedagogický systém, zložený z dvoch stránok pietizmu: z prípravy na večnosť a prípravy na pozemský život - z poslušnosti voči Bohu a výchovy k usilovnosti v práci.

Mottom pietizmu bolo: "Všetko na Božiu česť a na všeobecný úžitok." V plnom rozsahu sa vzťahovalo aj na oblasť pedagogiky. Jeho aplikáciu nachádzame v pedagogickej a sociálnej práci pietistu A. H. FRANCKEHO, a neskôr v diele Mateja Belu. Aké boli ich motívy, pohnútky, smerovanie ich myšlienok, na základe ktorých potom rozvíjali svoju pedagogickú prax? Čo bolo základným kameňom pietistickej pedagogiky? Naznačíme niektoré z jej pilierov:

2.3.1 Pietistický učiteľ nachádza zmysel a účel svojej učiteľskej práce v Bohu

"Všetko pre Božiu česť" nebolo lacným Belovým heslom. Stálo ho to nemálo ťažkostí a utrpenia v boji s nepriaznivými podmienkami. Ako to naozaj myslel, môžeme vyušíť z jeho

vlastných slov: "Stoj pri mne milostivo vo všetkých ťažkostiach, aby som mohol konať tvoju vôľu a bol schopný trpieť. A pokiaľ musím pracovať vo vonkajších veciach,... daj, aby ... som vždy videl tvoju vôľu a všetko robil pre ňu." Lebo ty máš byť jediný zmyslom môjho vyučovania...^{vi}

2.3.2 Pietistický učiteľ uznáva Boha za svoj hlavný zdroj múdrosti

Podobne ako veľký pedagóg J. A. KOMENSKÝ pietistickí učitelia FRANCKE aj Bel pokladali Boha za hlavný zdroj múdrosti. Sú si vedomí svojich schopností, ale práve preto túžia po Bohu a Jeho múdrosti, "lebo naozaj bez teba pri všetkej prirodzenej múdrosti a vede môžem seba aj iných uvrhnúť do skazy"^{vii}. Nešlo len o nejakú všeobecnú proklamáciu, ale o osobné vyznanie: "Pošli túto múdrosť zo svojho svätého neba, aby bola pri mne a so mnou pracovala, aby som vedel, čo sa páči tebe. Daj, aby tvoja bázeň a nepoškvrnený život boli mojou najvyššou múdrosťou a pravou rozumnosťou..."^{viii}

Bel iné zdroje vzdelávania nezavrhoval, ale podriaďoval ich Bohu: "Čo sa však mám naučiť bez poškodenia svojej duše a môžem si ponechať, keď k tomu moje zmysly posvätiš a očistiš, aby ma žiadne poznanie nenafúklo, ..., žiadny zvod rozumu nepodviedol..."^{ix}

2.3.3 Pietistický učiteľ pokladá Boha za prvotného iniciátora a spolupracovníka v realizovaní svojej pedagogickej práce.

Boh je nielen zdrojom pravej múdrosti, ale aj iniciátorom práce učiteľa: "Ak si ma, ó všemúdry Otče, k tejto práci predurčil, aby som v nej teraz alebo v budúcnosti iných učil, predchádzaj ma svojou večnou múdrosťou, aby som v tom verne a s istotou konal... Daj mi istotu a odvahu presadzovať tvoje dielo a učiň ma ... nástrojom svojho milostrdenstva, aby som nikoho nepohoršil ani neskazil"^x.

Pietizmus vnímal školu ako súčasť Božej práce, "teda škola je ustanovizeň Božie, nie ľudský vynález"^{xi}

2.3.4 Pietistický učiteľ sa zodpovedá za svoju prácu Bohu, svojej najvyššej autorite

Bel prejavoval voči svojim nadriadeným (napr. inšpektorom či konventu evanjelickej cirkvi, ktorý rozhodoval o jeho činnosti na evanjelických školách) patričnú úctu a uznával ich pozemskú autoritu. Bol pred nimi zaviazaný dodržiavať učenie Pána. "Bože, zachráň moju dušu od zanedbávania a neposlušnosti voči mojim nadriadeným"^{xii} sú vlastné slová M. Belu.

Napriek tomu jeho najvyššou autoritou aj v jeho učiteľskej práci bol Boh, v ktorého

veril. Ako pietistický učiteľ si bol vedomý zodpovednosti pred ním nielen za vykonávanie svojej práce, ale aj za motívy, ktoré ho k nej viedli. "Kiež ty, svätý Otče, moju dušu... učíš svojím príbytkom, aby si v nej mohol konať svoje dielo. Očisti ma a oslobod' od mojich skazených zmyslov, od každého svetského a márneho bytia, od falošne slávneho umenia, od jeho úbohých pravidiel, ktoré nie sú podľa Krista... Proti tomu veď moje srdce skrze tvoju výchovu, aby som rád získaval len to jediné potrebné, za tým chodil..."^{xiii}

Snaží sa nebyť svojim zverencom na pohoršenie, či už poddávaním sa necnostiam svetských vzdelancov, márním času, neužitočným táraním a vtípkovaním, žiarlivosťou, hádkami a slovnými nedorozumeniami, hnevom, zlobou, nemiernosťou, či povýšenosťou, "keďže zo všetkého budem vydávať počet, ako som tu správcoval"^{xiv}.

2.3.5 Pietistický učiteľ pokladá Boha za zdroj učiteľovej autority

Francke aj Bel sa usilovali zo všetkých síl o čo najlepší výsledok svojej pedagogickej práce, ktorej neoddeliteľnou zložkou bolo uplatňovanie školskej disciplíny. Bel však aj tak žiada o "potrebnú autoritu pri tých, ktorí sú mu Bohom zverení, aby ich viedol"^{xv} samého Boha. Bez autority medzi nadriadenými a podriadenými "bude mať mládež, náchylná na každé zlo, na smiech nielen učiteľa, ale aj najspasiteľnejšie napomínania"^{xvi}.

2.3.6 Pietistický učiteľ pokladá zbožnosť za primárny výchovný cieľ

Dominantným cieľom pietistického učiteľa je *výchovný cieľ*. Nakoľko praktickým etickým výsledkom pietistickej zbožnosti malo byť posilnenie všeobecnej morálky a disciplíny v občianskom živote, výchovným cieľom vzdelávacích inštitúcií bola pravá nábožnosť a kresťanská múdrosť. Pietizmus odmieta také vyučovacie aktivity, ktoré tento cieľ nepodporujú a pri ktorých dochádza ku podozrivej záhaľke a zvädzaniu duší. Pochybnosť o kladnom vzťahu k divadlu, svetskej poézii, hudbe a hrám viedlo k ich odmietaniu.

2.3.7 Pietistický učiteľ má snahu byť modelom pre svojich žiakov a kolegov s cieľom získať ich pre Krista

Bel sa snaží viesť disciplinovaný život, bojovať proti vnútornému neporiadku, lenivosti a nechuti vo svojom povolání. Odmieta falošnú múdrosť, nafúkanosť, vyumelkovanosť, slávu a márnosť. Nestará sa, aby sa páčil ľuďom, ale je za nich vdáčný. Nehanbí sa za žiadny druh užitočnej práce. Motívom jeho svedomitej práce nebola finančná odmena: "Čo sa týka môjho platu, ten ma netrápi..."^{xvii}

Predstavuje sa nám ako skromná, pokorná osobnosť, a to napriek vedúcemu postaveniu, ktoré ako rektor školy zastával. Ženie sa za Božou múdrosťou, trezivosťou pod každým pohľadom, všetko premáhajúcou vierou, znášanosťou voči mýliacim sa alebo slabým, pokorou a sebazapieraním voči tým, ktorí mu ubližovali a zapretím všetkých vecí skrze stály hlad po Ježišovi Kristovi.

Nejde teda o nejaký zákonický a pokrytecký postoj učiteľa, ktorý sa snaží na svojich žiakov zapôsobiť. Bel miloval Ježiša Krista, ktorého nazýva svojim svetlom, rannou hviezdou, prameňom všetkých dokonalých darov, potešením a radcom. Svoju lásku k Nemu túžil prejavíť svojím životom, ktorý by zároveň bol vzorom pre ostatných: "Učiň ma vzorom pre mladých... Daj, aby som svojich podriadených vždy viedol dobrým príkladom a dobrým dojomom o najlepšom podieli a najvyššom dobre, ktorým si ty sám, aby som ich presvedčil o pravom večnom šťastí. Daj im ty sám ochutnať a zažiť, aké je to dobré, teba poznať a si vyvoliť, aby so mnou išli po správnej ceste."^{xviii} Bel túžil byť viac než tichým svedkom či učiteľom svetskej múdrosti. Bol šíriteľom evanjelia: "Otvor moje ústa medzi mojimi poslucháčmi a daj, aby som nie ja sám hovoril, ale ty hovor skrze mňa, čo sa tebe páči. Tak.... budem môcť iných učiť a privádzať k tebe"^{xix}.

2.3.8 Pietistický učiteľ usiluje o "všeobecné blaho"

Druhá časť motta pietizmu znie: "... a na všeobecný úžitok". *Všeobecnosť* v oblasti vzdelávania predstavuje princíp prirodzenej rovnoprávnosti, a teda rovnaké právo na vzdelanie všetkých ľudí bez rozdielu na sociálne postavenie. Hoci Bel do svojich gymnázií prijímal len schopných žiakov, myslel aj na ostatné deti a vo svojich Zákonoch... žiadal, aby v tzv. uličných školách (zárodku neskorších ľudových škôl) učili vdovy a staršie dievčatá deti do ôsmeho roku.

Okrem toho požiadavka *blaha* vedie aj ku sociálnym záverom. Pietistický princíp *praxis pietatis* (približne: praktizovanie zbožnosti) v pedagogike sa potom javí ako hlboko sociálna pedagogika. Sociálne cítenie A. H. FRANCKEHO a jeho starostlivý vzťah o chudobných ho priviedlo k uskutočneniu jeho sociálno-pedagogických reforiem (napr. založenie sirotinca a školy pre chudobných). Aj Bel sa staral o to, aby sa v Bratislave vybuďovalo alumneum pre chudobných žiakov^{xx}.

2.3.9 Pietistický učiteľ má voči svojim žiakom individuálny prístup

Nemožno mu vytknúť starostlivosť o všetkých, a teda o nikoho. Vystihuje to Belova krátka prosba k Bohu: "Daj, aby... moje vyučovanie a konanie bolo správne a tebe sa páčilo, a aby som žiadnu dušu nezanedbal"^{xxi}.

3. PIETISTICKÁ PEDAGOGIKA M. BELU V PRAXI (STRUČNÝ PREHĽAD)

Okrem pietizmu a racionalizmu mal na formovanie Belovej pedagogiky významný vplyv ešte jeden smer, o ktorom sa musíme zmieniť. Bol ním pedagogický realizmus, viditeľný už v pedagogickom diele J.A. KOMENSKÉHO, ktorý Bela počas jeho pôsobenia v Banskej Bystrici a v Bratislave viedol ku zdôrazňovaniu užitočných reálnych znalostí, čo ovplyvnilo obsah vzdelania aj procesnú stránku vyučovania (zaradovanie reálnych predmetov - humanitných aj prírodovedných), dôraz na využívanie zmyslov, rozpracovávanie didaktických metód, vzťah učiteľa a žiaka. Prísne vzaté, mali by sme jeho školu nazývať *pietisticko-realistickou* školou aj napriek tomu, že tomu tak doteraz v literatúre o Belovi nebolo zvykom.. Nakoľko však naším uhlom pohľadu je pietistická stránka tohto javu, bez toho, že by sme jej chceli pripísať, čo patrí realizmu, dovoľíme si aj naďalej používať terminológiu "pietistický". Bel totiž spájal realizmus so svojou pietistickou zbožnosťou. Dôkazom toho je napr. Belova útlá kniha "*Die Gottsuchende Seele...*", ktorá je hlboko duchovná (sú to modlitby k Bohu), ale zároveň svedčí o Belovom detailnom vnímaní reálneho sveta. Stačí si prečítať jeho modlitby pre rôzne obdobia roka, modlitby ľudí v rôznych postaveniach a povolaniach, ako napr. manželského páru, tehotnej ženy, rodiacej ženy, modlitbe učiteľa, kazateľa, roľníka, remeselníka, sluhu, boháča či chudobného.

3.1 Oboznámenie sa s pietizmom a jeho aplikáciou v pedagogickej praxi

Najvýznamnejší vplyv na formovanie Belovho pietistického zamerania malo štúdium v Halle v rokoch 1704 - 1708. Tam sa stretol s A. H. FRANCKEM a jeho pietistickým pedagogickým systémom. Mal možnosť stravovať sa v jeho sirotinci, oboznámiť sa s FRANCKEHO školou "chudobných" a strednou školou *Paedagogiom*. Doučoval FRANCKEHO syna a získal si Franckeho osobnú pozornosť. Francke mal na M. Bela významný vplyv, čoho dôkazom je bohatá korešpondencia počas ďalšieho Belovho života po návrate do Uhorska.

3.2 Prvá aplikácia pietistickej pedagogiky 1708-1714 - v Banskej Bystrici

Zatiaľ čo sa Bel vracia z Halle do Uhorska, odohráva sa tu ďalšia udalosť ovplyvňujúca formovanie jeho pedagogicko-sociálnych ambícií. Vrcholí povstanie F. RÁKOCZIHO, ktoré usilovalo o zlepšenie náboženských slobôd, a tým aj protestanského školstva. Bel bol jeho stúpencom. Po príchode do Banskej Bystrice v r. 1708 sa Bel stal prorektorom evanjelickeho gymnázia.

Skúsenosti z Halle možno vybadať aj v *Zákonoch banskobystrického gymnázia, obnovené Matejom Belom. (Leges gymnasii neosoliensis A. C. renovatae. Rector Matthais Bel)* z r. 1710, ktorých elaborát Bel predložil mestskej rade a cirkvi už ako rektor ev. gymnázia. Tieto sa neskôr stali súčasťou Školských zákonov bratislavskej evanjelickej školy.

Počas pôsobenia v banskobystrickej škole venoval pozornosť výučbe mnohých predmetov, z ktorých značnú časť sám vyučoval. Išlo o tieto školské predmety:

- náboženstvo;
- jazyky:
 - tzv. krajinské jazyky (tzv. bibličina t. j. biblickú čeština, súveká forma spisovného jazyka Slovákov, ďalej nemčinu a maďarčinu);
 - latinčina, na ktorej dôkladné znalosti kládol veľký dôraz;
 - orientálne jazyky (hebrejčina, chaldejčina a sýrština);
 - francúzština (prvý v Uhorsku zaviedol jej vyučovanie na gymnáziu);
 - vyučovanie reálnych predmetov (fyzika, botanika, zoológia, meteorológia, hoci do vyučovacieho procesu presadil len geografiu a dejepis, ktoré aj sám učil);
 - matematika - v triedach nižšieho gymnázia na úrovni občianskych počtov, neskôr aritmetika a geometria,
 - hudba, krasopis;
 - praktické činnosti ako ručné práce, brúsenie skla, záradníctvo;
 - a "vyššie vedy a umenia" - teológia a filozofia (v rámci nej prírodné vedy v najvyššej triede) - študovali ich budúci učitelia a teológovia.

3.3 Belova druhá aplikácia pietistickej pedagogiky 1714-1719 - v Bratislave

V r. 1714 sa Bel rozhodol prijať pozvanie odísť pomáhať tentokrát bratislavskému evanjelickému gymnáziu. Jeho vlastné slová opäť zdôrazňujú pietistický motív tohto rozhodnutia: "Zverený úrad budem zastávať podľa príkazov čistého Božieho slova a na ňom založeného ... poznania viery ... a budem verne viesť milú školskú mládež k neohrozenej blaženosti a k dôkladnej učenosti, za čo sa vrúcne modlím k Bohu.

Prosím o lásku, priazeň a účinnú pomoc aj potrebnú podporu pri budovaní školstva k všeobecnému blahu. Dobrotivý Boh, od ktorého ako od Otca svetla pochádzajú všetky dobré a dokonalé dary, nech... ma milostivo vyzbrojí potrebnou silou, duchom, odvahou a múdrosťou, aby som nesklamal uštedrenú dôveru, ale aby som mohol prekvitajúcemu blahu mládeže dlhšie či kratšie s Božou ochranou a požehnaním slúžiť.^{xxii}

Funkciu rektora gymnázia v Bratislave zastával v r. 1714-1719, ktorú v r. 1719 zamieňa za rolu bratislavského farára nemeckej ev. cirkvi.

Podobne ako v Banskej Bystrici, vydáva ako rektor najskôr zákony pre usmernenie práce "*Leges scholasticae - Zákony bratislavskej školy*". Pozostávajú z troch častí: z rektorských zákonov, zákonov spolulektora a kolegov a zákonov žiakov, chovancov a vychovávateľov.

V r. 1714 vypracoval rukopisný nemecky koncipovaný projekt "*Skromný názor, ako tunajšiu školu s požehnaním Najvyššieho k všeobecnému dobru treba prebudovať a ďalej viesť*". Je hlavným prameňom pre poznanie Belovej pedagogickej činnosti. Pozostával z troch častí: organizácia školy a vyučovania, vyučovacie metódy a školská disciplína. Žiaľ, rozsah našej práce neumožňuje tento projekt dostatočne analyzovať. Ak by sme mali stručne vyjadriť najdôležitejšie jeho princípy, potom treba pripomenúť najmä nasledovné:

- každá trieda mala mať svojho triedneho učiteľa,
- žiaci mali mať učebnice z jednotlivých predmetov,
- učebná látka mala byť podávaná podľa ustálenej metodiky a pevného rozvrhu,
- dôraz na metodickú jednotu všetkých tried,
- podpora autority rektora,
- presný učebný rozvrh a metóda vyučovania,
- presná dochádzka a príprava učiteľov,
- povinná návšteva bohoslužieb a prísna morálka žiakov.

Ďalšou užitočnou pomôckou pre riadenie školy a tried bolo zavedenie matriky školy s presnými údajmi o každom žiakovi. Tiež učitelia boli povinní viesť si týždenné záznamy o žiakoch - *ephemerides*.

Belova škola predstavovala klasické gymnázium, ktoré u nás vydržalo do 40-tych rokov nášho storočia.

4. SYSTÉMOVÝ POHĽAD NA ELEMENTY PIETISTICKEJ PEDAGOGIKY M. BELU

Z dôvodu nedostatku priestoru na riešenie terminologických pojmov a v tom prípade potreby hlbších analýz a klasifikácií pojmov z oblasti pedagogiky (ako napr. pojem výchova, školovanie, výčba, vyučovanie), zjednodušíme v tejto kapitole výber týchto pojmov a budeme používať jednoduchý Belov pojem "*škola*".

4.1 Dimenzia teleologická - ciele Belovej pietistickej školy

Bel sa o úlohe, účele a cieľoch školy vyjadril vo svojej veľavýznamnej alegórii: "Školy sú rozhodne nielen pre cirkev, ale aj pre celú spoločnosť jednak štepnicami, jednak záštitami, z ktorých, ak sú dobre a zbožne vedené, priam ako šípy z namierenej tuľajky užitoční muži vychádzajú. Diabol, chcjúci škodiť ľudskému pokoleniu, usiluje sa predovšetkým účinne podryť a rozvrátiť dobre zavedené školské systavy. Keď to dosiahne, oslabí nielen cirkvi, ale aj štáty..."^{xxiii} Zámerne sme uviedli celý citát, pretože vo väčšine prác o M. Belovi (s výnimkou PAVELEKOVÝCH Listov) boli vynechané práve predpoklady, na základe ktorých je možné takého školy vybudovať. Ide o zmysel slov "ak sú dobre a zbožne vedené". Bel skutočne na vedení k zbožnosti zakladal úspech svojej výchovnej práce. V tom vidíme dôkaz priameho vplyvu pietizmu na dianie v Belovej škole.

Stručne povedané, škola má teda za úlohu pripravovať mládež, aby - a to je jej účel a zároveň cieľ - po jej ukončení bola "všeobecne užitočná" t. j. mala také vlastnosti, vedomosti, návyky, ktoré dokážu zabezpečiť blaho nielen jej samej, ale aj "drahej vlasti".

Belova škola jednoznačne nadradžovala **výchovný cieľ** nad cieľ vzdelávací, ktorý bol však na ňu úzko prepojený. Môžeme hovoriť o dvoch výchovných cieľoch:

Prvým výchovným cieľom školy bolo viesť mládež k *cultura animi* (pestovaniu ducha) - k pravému kresťanskému spôsobu života, k báňni Božej a k osvojeniu základných právd kresťanskej viery. Dominuje náboženská výchova - aby sa nevzdelával iba rozum, ale cibril aj náboženský cit. Vedenie žiakov k hlbkej nábožnosti je poslaním školskej disciplíny. Cieľ

zbožnej múdrosti je splnený, ak sa človek naučí spoznávať, čo je preňho najlepšie, ako sa vystríhať škôd a ako sa stať užitočným, ak sa vie odpútať od radosti tohto sveta a dokáže zlomiť svoju prirodzenú svojvôľu. Vlastnosti (cnosti), ku ktorým škola vychováva, sú: láska k Božej pravde, poslušnosť (kresťanská pokora) voči Bohu a blížnemu a usilovnosť.

Druhým výchovným cieľom bolo vychovať zo žiaka užitočného občana (aj s potrebnou technickou zdatnosťou).

Cieľom vzdelávacím je pripraviť mládež tak, aby mohla dosiahnuť všeobecnú a konkrétnu vzdelanosť. Bel sa hrozí nevzdelanosti: "Nevzdelanosť je obluda, ktorá znova a znova vystřka rohy, aj keď bola odťatá hlava. Treba Herkulesa, ktorý by ju celkom zdolal. Nám medzitým postačí, že sme pridali ruku k dielu a že sme onej oblude vsadili ranu, aj keď nie zrovna smrteľnú, predsa plnú nebezpečenstva. Ty bojujže odvážne proti nej" ^{xxiv}.

Okrem kognitívneho cieľa je tu aj cieľ formatívny, tj. je potrebné naučiť deti správne a samostatne rozmyšľať a vyjadriť sa - z reformačného humanizmu pietizmus "*pietas et eloquentia*".

4.2 Dimenzia didakticko-metodická

Po vyššie uvedenej charakteristike cieľa sa pozrime na ďalšie elementy vzdelávania, týkajúce sa vzdelávania v Belovej škole. Boli však Belom zasadené do takého rámca vyučovacieho procesu, ktorého základom bolo budovanie duchovného života študentov. Vyučovanie ani mimoškolská práca s mládežou nezačínala a nekončila inak než modlitbou. Vyššie ročníky trávili bohoslužbami, modlitbami a štúdiom Biblie niekedy až 3-4 hodiny denne.

4.2.1 Zásady

Vo všetkej svojej pedagogickej práci Bel aplikoval známu antickú zásadu "*Non scholae, sed vitae discimus*" (Neučíme sa pre školu, ale pre život.). Čo sa týka už konkrétnych didaktických zásad, Bel vyslovil niektoré z nich v metodikách jednotlivých predmetov (najmä cudzích jazykov), aj keď nie v zovšeobecnenej forme:

- **zásada výchovného vyučovania**, vyplývajúca z cieľa Belovej pietistickej školy (viď 3.1), keď výchova sa stáva súčasťou vyučovacieho procesu
- **zásada vedeckosti a názornosti** - požiadavka názornosti a vedeckosti vyučovania vyplynula z Belovej pedagogickej zásady paralelizmu slov a vecí: "*vyučuj slovám so*

súčasným poznávaním objektívnej reality" (nielen predkladanie obrázkov, ale aj živé, názorné rozprávanie, vytvárajúce sled živých predstáv)

- **zásada postupnosti** - najmä v metodikách cudzích jazykov Bel zdôrazňoval postup od jednod. k zložitejšiemu (viď napr. didaktika latinčiny 3.2.2)
- **zásada jednoty konkrétneho a abstraktného**, aby boli žiaci nakoniec pripravení riešiť úlohy doby
- **zásada systematickosti** - systematický, jasný a stručný výklad učiva (podľa Belových Školských zákonov)
- **zásada individuálneho prístupu**, individuálnych diagnóz a prognóz - študenta vníma celistvo, nielen ako objekt priameho školského procesu, ale má byť poznávaný aj zo strany jeho mimoškolských záujmov alebo osobnostných dispozícií, snaží sa rešpektovať úroveň vedomostí žiakov. Veľmi dobrý príklad inividuálneho vnímania žiakov možno nájsť v Belovom liste z r. 1717 J. RADVANSKÉMU, ktorý Belovi zveril do starostlivosti svojich dvoch synov: "Je výrazná odlišnosť v povahách oboch bratov. Juraj, ktorý vyniká telesnými silami a postavou, nemá predurčené nič lepšie, ako že po skončení školy, pristúpi k vojsku. Naproti tomu Ladislav celý sa oddal vedám a dáva mi neochvejnú nádej, že sa z neho raz vyvinie muž veľmi rozvážny, najmä ak bude ešte môcť rok-dva, ako si to sám praje, pokračovať v štúdiách bez prerušenia. Takto to je, že z tej istej matky narodení synovia oddávajú sa rôznym štúdiám." ^{xxv}
- **zásada primeranosti** - napr. vyučovanie cudzích jazykov vychádzalo z materinského jazyka, v nižších triedach učili po nemecky a vysvetľovali aj po slovensky,

4.2.2 Obsah a metódy vzdelávania

Tu sa zmienime o oboch elementoch, pretože z hľadiska Belových predmetových didaktík je veľmi dôležitá ich vzájomná podmienenosť.

Čo sa týka **vzdelávacích metód v širšom zmysle slova** t. j. globálneho prístupu k vyučovaniu, "metodického smeru", v Belovom prípade možno hovoriť o metóde pedagogického realizmu. Dôkazom je vyučovanie domáceho jazyka a tzv. reálnych predmetov. Združil okolo seba skupinu vlastivedných bádateľov a založil vlastivednú školu. Niektorí autori to pripisujú vplyvu pietizmu^{xxvi}, išlo však podľa nás skôr vplyv racionalizmu, aj keď nepriamo cez Franckeho, ktorý do vyučovania zaviedol "svet reálií". Študenti mali možnosť získavať skúsenosti nie len v cvičných dielňach, fyzikálnom kabinete, pri praktickom

používání latinčiny a živých jazykov, ale aj počas praktických činností v lekárni, kníhkupectve, tlačiarňi.

Bel uplatňoval zásady pedagogického realizmu aj v organizácii školy a v didaktike jednotlivých predmetov. Z realistickej pedagogiky vznikla Belova *reálna škola*.

Výber **metód v užšom zmysle slova**, t. j. špecifických spôsobov vykonávania učiteľskej práce, závisel od konkrétnej etapy vyučovacieho procesu. V expozičnej etape napríklad učiteľ predčítaval nové učivo (cudzie jazyky), potom ho s jednotlivými žiakmi a celou triedou zopakoval, v iných predmetoch a v nižších ročníkoch prevládalo *ludendo discimus* - "učenie ako hra". Vo fixačnej etape používal veľa rôznych metód opakovania. Diagnostická etapa pozostávala zo sústavnej kontroly osvojenia si látky.

O používaných výchovných metódach sa dozvedáme najmä z Belových Školských zákonov, ale aj z listu Rabacherovi, keď o jednom prípade hovorí, že "prosbami, napomínaním, zaprisahaním, ba dokonca ani korbáčom nič nedosiahol" ^{xxvii}.

Učebný systém utvárajúci sa v prostredí pietizmu kládol dôraz na psychologické a etické elementy, a preto smeroval ku komplexnejšiemu školskému vzdelávaniu, približujúcemu sa životnému prakticismu. To sa prejavilo aj v **obsahu** predmetov Belovej školy. Bel začal svoju reformu systematicky od nápravy vtedajšieho vzdelávania a to jazykového vyučovania a "humaniora" (rétorická vzdelanosť). Istý prehľad o pojmovom obsahu Belovej školy poskytuje Belov štvorjazyčný nemecko-maďarsko-česko-latinský školský slovník *Liber memorialis*.

Celý učebný plán zásadne rozlišuje dve skupiny predmetov: náboženstvo a ostatné predmety. Organickou súčasťou bola účasť na bohoslužbách a ostatných formách cirkevného života. Náboženstvo sa prelínalo všetkými ročníkmi:

Najnižšia (šiesta) trieda predpokladá osvojenie písania a čítania (z náboženstva učebnice: *Spruchbuchlein, Fragbuchlein, LUTHEROV Malý katechizmus, Knižočka Evanjelí, Kniha Žalмов, Kniha Epištol v jazyku nemeckom a latinskom*).

V piatej triede pribúda *Nová Zmluva* v nemeckom preklade.

V štvrtej triede sa používa *Knihu Prísloví, Fragbuchlein* a *LUTHEROV Malý katechizmus* nemecko-latinský, pribúda *DIETERIKOV Malý katechizmus* v nemeckej a latinskej verzii, nemecká *Biblia* v lacnom vydaní. Bel tejto triede pripisuje veľký význam, lebo sa tu kladú základy klasickej vzdelanosti.

Tretia trieda preberá DIETERIKOV *Velký katechismus*, latinský preklad *Biblie* a *Novú Zmluvu* po grécky.

V druhej triede sa používajú učebnice náboženstva ako v tretej triede s poznámkou, že žiakov treba dôkladnejšie uviesť do teológie. Vyžaduje sa tiež úvod do hebrejského jazyka pre tých, ktorí sa chystajú na teológiu.

Úroveň vyučovania v prvej triede je akademická. Vyučovanie náboženstva má povahu prednášok z teológie. Prednáša sa teológia thetická (dogmatická), polemická a morálna.

Čo sa týka ostatných predmetov, Bel bol zásadne proti preťažovaniu žiakov učivom, preto sa rozhodol sám zasiahnuť do výberu učiva jednotlivých predmetov. Výsledkom bolo vypracovanie učebných osnôv a učebníc pre jednotlivé ročníky (viď Projekt...) a metodiky ich vyučovania, akýchsi "predmetových didaktík". Uvádzame ich stručný prehľad:

- "didaktika" cudzích jazykov

Mnohé Belove princípy výučby cudzích jazykov sú dodnes moderné. Bel zdôrazňoval potrebu vyučovať ich čo najpraktickejšie s ohľadom na komunikatívny a vzdelávací cieľ. Jeho požiadavkou bolo študovať cudzie reči z prameňov, pričom na prvom mieste je induktívny princíp pri vyučovaní jazyka pomocou materinského jazyka. Uprednostňoval potrebu poznávať slová a frazeologické spojenia pred gramatickými pravidlami, ktoré mali byť vyjadrené stručne a bez prílišného zaťažovania pamäte.

- didaktika jazyka latinského:

Nakoľko latinčina bola úradnou "diplomatickou" rečou, umožňujúcou dorozumievanie uhorských národov a národností. Postup výučby bol nasledovný: výklad, slovíčka, frazeológia, rozbor, preklad, napodobňovanie, opakovanie. Žiaci museli najskôr zvládnuť elementárnu gramatiku a memorovať základnú slovnú zásobu, aby sa naučili čítať. Neskôr si prehľbovali znalosti gramatiky, učili sa naspamäť celé frázy. Nasledovalo čítanie rímskych klasikov (napr. ich bájky), až úplné vyučovanie po latinsky s formuláciou myšlienok v latinčine. Značnú časť hodiny venoval aj reáliam (antické dejiny, zemepis). Používal výklad textov s aktualizáciou a komparáciou antických starožitností s dobovými pomermi. Snažil sa skĺbiť prácu so slovníkom (CELLARIOV Latinsko-nemecký slovník, ktorý sám dopĺňal. Najprv používal gramatiku od Ch. CELLARIA, v 1717 vydal vlastnú latinskú gramatiku, s výkladom v jednom z domácich jazykov.

- didaktika jazyka gréckeho

Nebola tak presne vypracovaná ako v prípade latinčiny. Namiesto čítania klasikov sa čítal grécky originál Novej Zmluvy.

- didaktika jazyka maďarského

Učí ho po nemecky. Ako aj pri iných krajinských jazykoch môžeme v jeho učebniciach nájsť vzácnu rovnováhu teórie o jazyku (etymológia, syntax) a učeníu jazyka v krátkych dialógoch. Sú vzácnym príkladom Belovho realizmu. Obsahujú čisto témy z praktického bežného života, v ktorých sa odráža reálny vzťah sluha - pán (vstávanie, obliekanie, starostlivosť o kuchyňu, pozvanie na kávu, návšteva kostola, obed, večera, prechádzky noviny, pred spaním). Obsahom cudzojazyčného čítania je biblická kniha Genesis.

- didaktika jazyka českého

Písanú formu kultúrneho jazyka u Slovákov z dôvodu mnohých nárečí substiuoval český spisovný jazyk, dôležitú úlohu tu zohrávali viacjazyčné slovníky.

- "didaktika" rétoriky

Tu išlo Belovi veľmi o spájanie rétoriky s poznatkami iných disciplín (napr. dejepisu, zemepisu, práva). Osobitné miesto v tomto predmete mali rétorické cvičenia, dišputy a verejné skúšky.

- "didaktika" filozofie

Bel chápal filozofiu protischolasticky ako praktickú disciplínu - náuku o človekovi ako o spoločenskom tvorovi (antropológia, etika, náuka o spoločnosti). V rámci nej používal učebnicu - trojzväzkové kompendium hallského profesora teológie Johanna Franza BUDDEA *Sústava eklektickej filozofie*. Zahrňovala logiku, dejiny filozofie a celý komplex prírodných vied, zhrnutý ako fyzika do teoretickej filozofie

- "didaktika" dejín a geografie

Bel pre ne používal BUDDEOVU učebnicu *Historia universalis* a BUDDEOVU učebnicu geografie *Geographia antiqua et nova*. Na tento reálny predmet ostávalo málo času pri klasickom humanitnom zameraní Belovej školy, nahrádzalo sa to "rekreáciami", vychádzkami, projektami žiakov v rámci Belovej práce na geografickom výskume Uhorska (spracovávali podľa dotazníka popis stolice, z ktorej pochádzali).

4.2.3 Formy vyučovania a prostriedky

4.2.3.1 Organizačné formy

Medzi organizačné formy Belovej školy patrili okrem klasickej vyučovacej hodiny:

- týždenné a mesačné školské a domáce úlohy - diktáty, preklady, rozbor, opravované učiteľom;

- projekty - napr. primáni (najstarší) vypracovávali historicko-geografické opisy svojich rodných stolíc;

- exkurzie (do dielní, manufaktúr);

- prírodoveda v záhrade;

- a prakticko-manuálne činnosti.

4.2.3.2 Výchovné prostriedky

Bel vo svojej práci využíval základné výchovné prostriedky:

- hry

- prísny režim, presná kontrola a strážená disciplína chovancov - k jej udržiavaniu sa využíval osobný príklad učiteľa, biblické alebo literárne vzory, morálne poučky, spoveď, konzultácie s rodičmi, improvizovaná modlitba, sebakontrola. Bel mal skutočne eminentný záujem pomáhať tým "najničomnejším" mladým.

- prácu - vysoké požiadavky na pracovnú silu chovanca, pričom sa dbalo na striedanie práce s odpočinkom (za odpočinok sa považovali niektoré vyučovacie predmety napr. prírodopis či práce v dielňach)

4.2.3.3 Materiálne prostriedky

Napriek ťažším podmienkam získavania pomôcok, než je tomu dnes, sa Belovi podarilo do kabinetov zhromaždiť celé zbierky rôznych učebných pomôcok od najjednoduchších až po tie ťažšie získateľné. Používal napr. tabuľu, noviny pri výučbe jazykov, ďalej mapy, prístroje, glóbusy (zohnal ich až z Halle).

4.3 Dimenzia spoločensko-inštitucionálna

Belova škola sa dokázala v praxi ako životaschopná inštitúcia. Nazdávame sa, že okrem vyššie spomínaného dôrazu na vnútorné pietistické motívy pracovníkov tejto inštitúcie k tomu prispeli dva dôležité faktory:

4.3.1 Zásady sociálnej interakcie

Boli presne stanovené priechodné zásady sociálnej interakcie vo vertikálnom aj horizontálnom smere (vzťahy medzi rektorom, spolulektorom, lektormi a žiakmi. Pri štúdiu Belových Školských zákonov je ľahké si predstaviť, že každý presne vedel rozpätie svojho pôsobenia, svoje práva a povinnosti a tiež dôsledky ich porušovania. Zdalo by sa, že učitelia aj žiaci museli fungovať ako "nastavené hodinky". Aký však bol skutočný profil týchto osobností?

4.3.1.1 *Osobnosť pietistického učiteľa:*

Na učiteľa Belovej školy a ešte viac na rektora boli kladené vysoké nároky. V prvom rade mali byť žiakom vzorom svojím pobožným správaním, byť voči nim zároveň otcovsko prísni a láskaví. Svoje hlboké psychologické a sociologické znalosti mal prejavovať pri poznávaní svojich žiakov a pri písaní pedagogicko-psychologických charakteristík žiakov do matriky školy.

Žiakov učil okrem písania a čítanie aj katechizmus a ako sa modliť. Mali sa na vyučovanie svedomite pripravovať a dodržiavať predpísaný rozvrh a metódy. Za všetku svoju prácu bol zodpovedný rektorovi, ktorý je zároveň jeho radcom. Kolegovia sa vzájomne majú znášať, prejavovať si svornosť a lásku, nie upodozrievať sa a urážať sa.

Matej Bel chcel byť svojim kolegom, učiteľom, vzorom. Jeho súčasníci ho hodnotia ako človeka

- jemných spôsobov a mravov
- húževnatého a cieľavedomého
- s organizačným talentom, schopného získavať si spolupracovníkov
- nadaného, s výbornou pamäťou, aj keď nie vždy presným úsudkom
- obdivuhodne veľkorysého
- s didaktickou múdrosťou - rodeného učiteľa

4.3.1.2 Osobnosť žiaka

Žiak bol v pietistickom duchu vychovávaný ku vlastnostiam ako usilovnosť, svedomitosť, miernosť, slušnosť, prejavovaniu úcty autoritám, počas výučby k sústredenej pozornosti a pod. Tieto vlastnosti sa potom navonok mali prejavovať zbožným správaním, ako ho opisujú napr. Belove Školské zákony. Žiaci na Belovej škole sa zaväzovali dodržiavať školský poriadok. Od školy mohli očakávať svedomitého učiteľa, jeho dobrý výklad učiva a dodržiavanie zásad, vo vyšších ročníkoch mali možnosť voľby predmetov a kurzov na rôznej úrovni. Ale zároveň sa mali vyhýbať pitiu, hodovačkám, tancom, loptovým hrám, korčuľovaniu, účasti na jarmočných divadelných hrách, čítanie románov, počúvaniu hudby (len obmedzene), návštevám podozrivých miest a každej inej ľahkomyselnosti, verejným vinárňam a krčmám, kúpaniu sa v Dunaji, drancovaniu viníc a záhrad. Ich vzájomné vzťahy mali byť bez obviňovania, hádok a krádeží. Šikanovanie sa nemalo riešiť pomstou, ale oznámením rektorovi. Zverenci mali dbať aj o udržiavanie čistoty v škole a o svoje okolie. Ak niečo z tohto porušili, boli potrestaní, napomenutí, ba aj vylúčení zo školy.

4.3.2 "Manažérske prostriedky práce" pri riadení Belovej školy

Druhým faktorom bola Belova zásada, že len z dobre organizovaných škôl môžu vychádzať vysoko vzdelaní ľudia. Bel sa snažil, aby sa jeho gymnázium stalo kompletnou mestskou školou s jasnou hierarchiou tried a ich učiva. Mala 6 tried, pričom učivo najnižšej triedy, sexty, bolo rozvrhnuté na 3 roky, dvojročná bola aj sekunda, prima a kvinta, takže štúdium trvalo 10-11 rokov. V najvyššej triede vyučoval rektor, v sekunde prorektor, v tercii podrektor alebo tertiu, ďalší učitelia quartus, quintus a sextus. Žiaľ, elementárnym triedam Bel venoval menšiu pozornosť. Študenti z najvyšších tried smeli nosiť tógy a vykonávať niektoré cirkevné ceremónie, počas ktorých verejne vystupovali a kázali.

Projekt a Školské zákony - podporovali autoritu rektora, ktorý zodpovedal za chod školy, za disciplínu žiakov aj učiteľov. Mal robiť pravidelné inšpekcie v triedach, mala sa pravidelne preberať predpísaná týždňová látka a odporúčaná metodika vyučovania, prebratá látka sa mala zapisovať "do spoločnej knihy". Rektor prijímal nových žiakov a organizoval verejné exámeny. Učitelia sa radili o vyučovaní jednotlivých predmetov na svojich metodických poradách pedagógov - *consultationes*.

Škola vynakladala systematické úsilie na dodržiavanie poriadku. Bolo treba presne dodržiavať čas vyučovania: - v lete denne od 7.-10.hodiny, v zime od 8. - 10. hodiny, popoludní od 2.-4. alebo od 1.-4. hod. šesť dní v týždni okrem nedele.

4.3.3 Širší spoločenský kontext Belovej školy

Bel si uvedomoval, že škola plní dôležitú spoločenskú úlohu (viď kap. 3.1). Odmietal však pokračovať v jej plnení tým istým spôsobom, ako to robili jeho predchodcovia. Váži si spoločenskú tradíciu, ale žiada mať voľnosť podľa svojho spasiteľného svedomia robiť, ak to bude potrebné, zmeny v tradícii vzdelávania^{xxviii}. Vedel však, že akákoľvek náprava školy je podmienená širším spoločenským kontextom. Preto pri svojom nástupe do funkcie konrektora žiadal, aby sa ľudia starajúci sa o školstvo "posnažili odstrániť ťažkosti, ktoré prekážali tým, ktorí sa usilovali o dobro".^{xxix}

Reforma vyžaduje kolektívne úsilie. Prostredníctvom reformy školy a vzdelania sa Bel usiloval reformovať celú kultúrnu sféru.

Za veľmi dôležitý kontakt s okolím považoval Bel spoluprácu s rodičmi. Ak napríklad vznikli konflikty medzi učiteľmi a žiakmi, riešili sa v prítomnosti rodičov a rektora.

5. ŠPECIFICKÝ POHĽAD NA TEOLOGICKÚ PRÍPRAVU BELOVÝCH ŠTUDENTOV

Z hľadiska záujmu pracoviska autorov tejto štúdie sa stručne zmienime o obsahu teologickej prípravy, ktorú absolvovali budúci kazatelia na pietistických gymnáziách.

Bel sám študoval v Halle na teologickej fakulte (Starú a Novú Zmluvu, teologickú dogmatiku a morálku) a niektoré predmety na právnickej fakulte. Jeho učiteľ bibliatiky A. H. FRANCKE bol odborníkom aj na hebrejčinu a chaldejčinu, ktoré prednášal na hallskej filozofickej fakulte. Podľa FRANCKEHO konečným cieľom teologických štúdií mal byť dobrý učiteľ a pastor, jeho katechizačná a pastorálna prax. Preto bolo vzdelávanie zamerané teoreticky aj prakticky.

Spájal myšlienku vzdelávania učiteľov a misionárov. Chcel vytvoriť univerzálny, celosvetový, podľa národností členený seminár pre obe povolania.

Študenti v najvyššej triede Belovho evanjelického gymnázia museli preukazovať vysokú úroveň schopností. Mali povinné štúdium teológie a filozofie. Bel im poskytoval "neobyčajne užitočný výklad do čítania Písma svätého, teoreticky aj prakticky učil umeniu kazateľskému, predovšetkým však vyložil a vysvetlil základy hebrejského, gréckeho, chaldejského a sýrskeho jazyka a staral sa veľmi dôkladne, aby mládež viedol vo všetkom k zbožnosti a skromnosti", hodnotí teologickú prípravu žiak M. Bel HRUŠKOVIC.^{xxx}

6. ZÁVER: VÝSLEDKY BELOVEJ PRÁCE - DŮKAZY FUNKČNOSTI PIETISTICKEJ PEDAGOGIKY

Výsledkom Belovho vnútorného bohatstva bolo viditeľné ovocie jeho práce. Okrem obdivuhodného množstva literárnej pedagogickej práce (napísal učebnicu rétoriky s obsiahlou metodológiou štúdia, učebnicu nemčiny, latinskú gramatiku v maďarčine, učebnice latinčiny, učebnica maďarčiny v nemčine, učebnica geografie a jeho učebnicová tvorba sa rozvíjala aj vtedy, keď už nebol rektorom) sa počas jeho pôsobenia viditeľne zvýšila úroveň jemu zverených škôl, a stali sa vyhľadávanými. Od 1708 - 1710 sa napr. zdvojnásobil počet žiakov na bansko-bystrickej škole. Koncepcia školy v bratislavskom gymnáziu sa po Belovom odchode udržala až do vydania *Ratia educationis* v 1777.

Ako vidno z vyššie uvedenej analýzy, celá Belova práca je poznačená jeho osobným vzťahom k Bohu. Nazdávame sa, že z toho plynuli aj jeho úspechy v školstve. Bel riešil veci od ich nábožensko-filozofickej podstaty, v prvom rade sa sústreďoval na vnútorné problémy školy, na skutočné príčiny vonkajších nedostatkov. Podľa neho školskú sústavu napr. nivočí nesvornosť, hádky, skryté nepriateľstvá, nenávisť, pohŕdania, intrigy, zlomyseľné prekrúcania slov medzi učiteľmi. Všade mal vládnuť pokoj, lebo Boh je Bohom pokoja^{xxx1}.

Podarilo sa mu zlepšiť disciplínu žiakov: "Vo vzdelávaní mládeže a v naprávaní mravov je najničomnejších ľudí je veľmi úspešný, v čom mu pomáha jeho vynikajúca a obdivuhodná veľkorysosť a didaktická múdrosť, takže sa zdá rodeným učiteľom" (HRUŠKOVIC)^{xxxii}

Bel bral svoj učiteľský úrad "na svoje ramená v mene Ježiša".^{xxxiii} Za všetko, čo sa mu podarilo vo funkcii učiteľa realizovať, je zaviazaný najlepšiemu najväčšiemu Bohu: "Lebo hoci diabol nenechal doteraz nič, o čo by sa nebol pokúsil, aby plody dobrých úsilí, ak nie celkom zmaril, nuž aspoň umenšil, predsa stál som neotrasený, kým si Boh otcovsky bránil to, čo je jeho^{xxxiv}.

Odkaz Mateja Bela ako pedagóga je upozornením na filozofické a náboženské východiská pedagogiky. Človek, ktorého vzdelával a vyučoval Matej Bel, je bytosť nekonečnej hodnoty, pretože je obrazom Božím a učiteľ musí k jeho formovaniu pristupovať s najvyššou zodpovednosťou.

ⁱ TIBENSKÝ, J.: *Veľká ozdoba Uhorska*, s.25

ⁱⁱ TIBENSKÝ, J.: *Matej Bel - Život a dielo*, s.22

ⁱⁱⁱ KAISER, A. - KAISEROVÁ, R.: *Učebnica pedagogiky*, s.41

^{iv} LÁSZLÓ, K.: *Všeobecná didaktika*, s.17-18

-
- v *Die GOTTSUCHENDE Seele*, s. 316
- vi *ibid.*, s. 317
- vii *ibid.*, s.317
- viii *ibid.*, s. 314-315
- ix *ibid.*, s.314
- x *ibid.*, s.313
- xi PAVELEK, J.: *Listy M. Bela*, s.54
- xii *Die GOTTSUCHENDE Seele*, s.316
- xiii *ibid.*, s. 313
- xiv *ibid.*, s. 316
- xv *ibid.*, s. 315
- xvi PAVELEK, J.: *Listy M.Bela*, s.47
- xvii *ibid.*, s. 47
- xviii *Die GOTTSUCHENDE Seele*, s. 314-315
- xix *ibid.*, s.317
- xx PAVELEK, J.: *Listy M. Bela*, s.55
- xxi *Die GOTTSUCHENDE Seele*, s.313
- xxii PAVELEK, J.: *Listy M. Bela*, s. 56
- xxiii *ibid.*, s.46
- xxiv BELÁK, B.: *Matej Bel*, s.6
- xxv PAVELEK, J.: *Listy M. Bela*, s.59
- xxvi BELÁK, B.: *Matej Bel*, s.6
- xxvii PAVELEK, J.: *Listy M. Bela*, s. 63
- xxviii *ibid.*, s.47
- xxix *ibid.*, s. 47
- xxx TIBENSKÝ, J.: *Matej Bel - život a dielo*, s. 71
- xxxi PAVELEK, J.: *Listy M. Bela*, s. 47
- xxxii TIBENSKÝ, J.: *Matej Bel - život a dielo*, s. 72
- xxxiii PAVELEK, J.: *Listy M. Bela*, s. 47
- xxxiv *ibid.*, s. 48-49

Použitá literatúra

BELÁK, B. a kol.: *Matej Bel*. 1684-1749. Výberová personálna bibliografia k 300. výročiu narodenia M. Bela. Martin: MS, 1984. 198 s.

Der UNGARISCHE SPRACH-MEISTER oder kurtze Anweisung in der edlen ungarischen Sprache, nebst einen Anhang von Gesprächen der hochloblichen teutschen Nation, zum Nutz und Dienste, gutherzig gestellt von Meliboei. Pressburg, 1747

DEITENBECK, K.: *Das Feld muss er behalten.* Gladbeck, Schriftenmissions-Verlag 1962, s. 98-102

Die GOTTSUCHENDE Seele, oder Kurtzgefasste und Schrift-mässige Andachten, bestehend in Morgen und Abend... Gebeten... Leipzig, 1729

DOUGLAS, J. D.: *Who's Who in Christian History.* Wheaton: Tyndale House, 1992, s.256

ENCYKLOPÉDIA Slovenska. 1. Bratislava: VEDA, 1977, s. 168-169

ENCYKLOPÉDIA Slovenských spisovateľov. Bratislava: Obzor, 1984, s. 41-42

Exerciotola GERMANICA ac. HUNGARICA, JUXTA SERIEM PRIMITIVORUM CELLARII, in usum tironum edita. Posonii, 1761

GRAMMATICA Latina facilitati restituta. Hoc est, Praecepta Etymologiae, Syntaxeos et Orthographiae usu necessaria, perspicua, brevia et certa, ad modum. Leutschoviae, 1717

INSTITUTIONES linguae germanicae in...De linguae germanicae et slavicae in hungaria ortu, propagatione et dialectis. Leutschoviae, 1718

KAISER, A. - KAISEROVÁ, R.: *Učebnica pedagogiky.* Bratislava: SPN 1992. 299s.

LÁSZLÓ, K.: *Všecobecná didaktika.* Banská Bystrica: PF UMB, 1997. 87 s.

MATEJ BEL. Doba - život - dielo. Bratislava: Veda, 1987. 411s.

METODICKÝ spravodaj. Mimoriadne číslo venované 300. výročiu narodenia M. Bela. Banská Bystrica: Stredoslovenské múzeum, 1984. 117 s.

PAVELEK, J.: *Listy M. Bela.* Martin: MS, 1990. 502 s.

PEDAGÓG Matej Bel. Zborník referátov. Bratislava: SPK a ÚSI, 1985. 393 s.

PEDAGOGICKÁ encyklopédia Slovenska. 1. Bratislava: VEDA, 1984, s.67-69

REBLE, A.: *Dejiny pedagogiky.* Bratislava: SPN, 1993, s. 99-103

SLOVENSKÝ BIOGRAFICKÝ SLOVNÍK. 1 zv. Martin: MS, 1986, s.184-185

ŠVEC, Š.: *Metodológia vied o výchove: Kvantitatívno-scientické a kvalitatívno-humanitné prístupy.* 1. vyd. Bratislava: IRIS, 1998, s.244-251

TIBENSKÝ, J.: *Matej Bel - Život a dielo. Najslávnejší a najdokonalejší polyhistor, rodák očovský.* Bratislava: Osvetový ústav, 1984. 152 s.

TIBENSKÝ, J.: *Veľká ozdoba Uhorska. Dielo, život a doba Mateja Bela.* Bratislava: Tatran, 1984. 268 s.